

Comunicació
PATRIMONI I
RESPONSABILITAT
SOCIAL.
UNA PERSPECTIVA
MICROTERRITORIAL

11

Per Orlando Barrial i Jové

Alguns elements per a la reflexió

La paraula patrimoni conté un sentit implícit que, de tan implícit, sovint ens passa per alt: l'herència, entesa en un sentit col·lectiu. Tot i que això és més clar en el cas de la llengua anglesa (*heritage*), aquesta vinculació és igualment palesa en català,¹ encara que, en general, es faci servir en referència als béns que cadascú posseeix. En tot cas, no és casual aquesta identitat dels mots per significar coses aparentment tan diferents, encara que per aclarir-ne el sentit tendim a usar diversos “cognoms” afegits: cultural, natural, històric, artístic...

Pel que fa al terme museu, tots en coneixem l'origen etimològic² i el sentit que li donem avui, a partir de la definició que l'ICOM fa en els seus estatuts.³ Vist això, el primer que voldria ressaltar és la responsabilitat de tipus social que assumeix tota institució museística com a curadora de la **memòria col·lectiva**, terme que podria passar per folklòric però que, com veurem, resulta un element fonamental a l'hora d'expressar el sentit i la funció dels museus.

Si les persones, des que naixem, patim un procés d'identificació amb un paisatge (entès en un sentit ampli), resulta evident que aquest serà un dels pilars fonamentals en la relació home-medi i, fins i tot, en la relació entre l'individu i la col·lectivitat en la qual es troba immers. Aquest procés d'identificació, el qual vulgarment anomenem “arrels”, expressa aquella “herència” a què ens referíem abans en el sentit més profund del terme. És a dir –des d'un punt de vista cultural–, tots som fruit d'un moment històric, d'una cultura a la qual pertanyem i d'una relació amb el medi que ve condicionada per aquests factors (i viceversa). Negar el dret a l'arrelament, a la identificació amb un patrimoni (repetim, en un sentit molt extens), representa condemnar els membres d'una comunitat a la indiferència mútua i a la intolerància, a més a més de la progressiva desaparició del paisatge que els és propi.

Per això és per a nosaltres en aquest punt on el museu, com a institució que preserva i transmet el patrimoni, pren un sentit social que el fa imprescindible. Més encara en un moment en què el creixement desmesurat del món urbà i industrial ha generat l'allunyament progressiu de l'estret contacte que l'home i la terra han mantingut durant milennis. Conseqüència d'això serien les anècdotes amb què solem trobar-nos amb els infants, que creuen que les patates surten d'una bossa de plàstic i la llet d'un tetra-brick, i que són potencialment més perilloses del que a primera vista podem imaginar. D'aquí a pensar que en un futur caldrà fer parcs temàtics sobre la vida pagesa tradicional hi ha un pas, i és que, sense adonar-nos-en, estem assistint a la lenta però inexorable mort d'un model social i de relació amb el medi (si voleu, allò que Toffler⁴ anomenà “la primera onada”) i, alhora, a l'acceleració en l'entrada d'un altre model marcat per les noves tecnologies i les noves relacions internacionals (tercera onada de Toffler).

Fins fa ben poc la nostra societat posseïa determinats mecanismes de transmissió d'aquesta memòria col·lectiva, que han ajudat a mantenir una connexió estreta entre el passat i el present i que, alhora, han garantit un progressiu avenç tècnic equilibrat. Però ara necessitem un procés de readaptació al medi que ens exigeixen unes noves circumstàncies, si és que volem assegurar la supervivència de l'ésser humà, i és evident que ni la televisió ni la resta dels mitjans de comunicació de masses han assumit aquest paper.

Vist això, no hi ha dubte de la importància que representa, especialment en el moment actual, la salvaguarda del patrimoni i la transmissió dels coneixements que comporta. En definitiva, el procés resulta més urgent quan la velocitat de les transformacions que avui vivim supera, molts cops, la nostra capacitat humana d'adaptar-nos-hi. Lavors, preservar la memòria col·lectiva, que és un punt de referència imprescindible per als membres d'una col·lectivitat, hauria de ser prioritari en tots els sentits.

La paradoxa

La paradoxa de tot això és que, en la línia més llunyana que avui per avui podem entreveure en l'horitzó socio-polític, al patrimoni no sembla esperar-li un gran futur. Si més no, a curt termini. I ja que estem donant una visió globalitzadora de la situació, de la qual mai no podem deslligar-nos-en si volem fer-ne una anàlisi rigorosa, no ens estranyen els índexs d'audiència de l'anomenada "tele-basura", ni els incendis forestals provocats per interessos econòmics, ni l'apatia social, ni els brots racistes que viu Europa actualment. I és que només una filosofia humanista que primi aquesta relació harmònica entre l'home i el medi, que afavoreixi l'arrelament com una eina de cohesió social i la reflexió constant sobre el que passa al nostre entorn, ens pot dur a la tolerància, a la solidaritat, al respecte pel patrimoni cultural i natural i a la progressiva superació del maniqueisme de "països rics – països pobres". Tan important és per a nosaltres el paper del museu avui.

Aquest postulat podria titllar-se d'idealista, però, si se'ns permet, voldríem recordar un treball de José María Lorenzo on, citant Cioran, diu que la utopia és el principi de la renovació de les institucions i dels pobles,⁵ perquè si prescindim d'aquesta filosofia i d'aquest compromís, què ens queda als museus? Ensenyar peces velles a quatre erudits? Si defugim la nostra responsabilitat social més profunda, quin paper pretenem tenir en el món?

Evidentment aquest camí no és fàcil i hi trobarem tota mena d'entrebancs, perquè representa marcar un ritme diferent del que marca la dinàmica social d'avui, però també pensem que qui no hi estigui d'acord o no vulgui acceptar el compromís, que reflexioni i pensi que el món ofereix sortides més lucratives i prestigiades que la museologia. A més, aquests entrebancs no seran gaire diferents dels que estan trobant d'altres companys que treballen en àmbits tan diversos com l'ecologia o la cooperació internacional.

Museus i responsabilitat social

Tot això que hem dit fins ara té, naturalment, molt a veure amb la tasca que es fa en tota mena de museus, però és especialment destacable el paper que tenen i que poden tenir els museus locals i comarcals. Aquests museus petits són, com s'ha dit, *museus de mesura humana*,⁶ és a dir, actuen sobre un territori no massa extens i mantenen un contacte més directe entre els ciutadans i el seu patrimoni. En aquest cas, la responsabilitat queda més ben definida, ja que el destinatari és més concret que no pas en d'altres museus que poden tenir un públic més divers.

Evidentment, hi ha tanta varietat de museus com d'àmbits de la vida humana i de la relació home-medi a què hem fet esment abans, però tenen un denominador comú que podria ser l'especificitat del públic. I això no vol dir que l'interès d'aquests centres gestors del patrimoni es limiti a l'àmbit local, però sí que aquest àmbit és el seu receptor més directe.

Si hem de fer esment de la nostra trajectòria personal, direm que l'àmbit tan específic en què ens movem se'ns fa evident quan aprofundim en el coneixement d'altres zones: el públic és diferent, com és diferent el patrimoni, el paisatge i la micro-història de la zona d'influència del museu. Al cinturó industrial de Barcelona tenim una problemàtica específica, com és el desarrelament d'una gran majoria de la població. Moltes ciutats i pobles han crescut desmesuradament i, molts cops, no s'ha tingut en compte el perill que pot arribar a suposar una gran massa desarrelada. La manca d'identitat s'ha vist incrementada per la proximitat de la capital i, fins i tot, de la mateixa idea d'àrea metropolitana, que ha anat en detriment de la identitat local. El desconeixement del lloc on es viu –la idea encara vigent de ciutat-dormitori– ha actuat i actua contra la cohesió social, i així, encara trobem ben vius problemes com la dicotomia "els d'aquí" versus "els nouvinguts". Després de quinze anys d'ajuntaments democràtics, aquest hauria de ser un element important per a la reflexió d'aquells qui marquen les polítiques culturals.

Així, el museu com a element cohesionador és, o hauria de ser, un element fonamental a tenir en compte. No podem identificar-nos mai amb allò que desconeixem i, per tant, tota mesura que es prengui per afavorir el coneixement del propi entorn anirà sempre en benefici d'una millora de la qualitat de vida.

No volem dir que la situació dels museus petits o d'abast territorial petit sigui òptima. Tots coneixem prou bé els problemes de finançament, la manca de coordinació entre tècnics i polítics que es dona sovint, les dificultats per renovar museus obsolets, etc. Però no és menys cert que estem posant les primeres pedres del que ha de ser la museologia del demà i que, malgrat que el preu sigui alt, hi ha una voluntat emergent en les noves generacions de

professionals per posar al dia un endarreriment de dècades. També és igualment clar que sense una voluntat política explícita els avenços seran més durs.

El fet és que la llei del patrimoni cultural català⁷ especifica determinades competències dels ens locals, però tampoc en fa llei; volem dir que no obliga a res concret ni tampoc els dota econòmicament per desenvolupar aquestes tasques. Llavors tot queda una mica pengim-penjam, depenent de la bona voluntat i de la sensibilitat dels responsables polítics i tècnics locals, la qual cosa és, al nostre entendre, poc seriosa.

De tot això s'esdevé la gran importància de transmetre la idea de **responsabilitat col·lectiva**, ja que els professionals no podem pretendre l'exclusivitat del patrimoni, simplement perquè sense suport social aviat no hi haurà res a gestionar. Ens estem referint al paper crucial que poden dur a terme les associacions en temes com la protecció del patrimoni i en la pressió que poden exercir sobre l'Administració Pública. Si no hi pot haver mercat sense comprador, tampoc no podem pretendre que la política faci allò que ningú no li demana. Per tant, i atesa la proximitat ciutadà-patrimoni, corresponsabilitzar la societat civil pot ser una de les accions que es poden desenvolupar més fàcilment en l'àmbit local i, alhora, de les més importants. Seguint el treball de José María Lorenzo esmentat abans, això significaria creure fermament que la formació històrica pertany a tothom i que aquesta, cada cop més, ha de participar de la consciència ciutadana.⁸

Acostar el patrimoni al ciutadà és, potser, una de les tasques crucials que desenvolupen avui els museus i, malgrat que el resultat sigui lent, ben segur que els adults del demà tindran, afortunadament, una visió ben diferent de la de molts dels adults d'avui. En aquest sentit, podem expressar el nostre (condicional) optimisme en un futur amb més sensibilització, perquè entenem que és l'única manera de garantir un suport social amb què podrem fer un nou pas endavant. Val a dir, no obstant, que aquesta actitud "positiva" no ha de justificar la política actual, sinó estimular una reacció que tendeixi a preservar –d'una manera ordenada i amb previsió de futur– el patrimoni que ens ha estat llegat i del qual tots som responsables.

Igual que la societat, els museus es transformen i, presumiblement, en el futur hi haurà d'altres conjuntures que seguiran fent dels museus eines útils a la societat a la qual pertanyen.

Cerdanyola del Vallès, juny de 1994

- ¹ Entre d'altres sentits, trobem "Béns que una persona hereta dels seus ascendents", segons P. FABRA: Diccionari general de la llengua catalana, 12a edició, març de 1980, Edhasa, Barcelona. pàg. 1286.
- ² Del llatí *museum*, que prové, alhora del grec *mouseion*. "casa de les Muses".
- ³ "El museu és una institució permanent, sense finalitat lucrativa, al servei de la societat i del seu desenvolupament, oberta al públic i que realitza recerques relatives als testimonis materials de l'home i del seu entorn, els adquireix, els conserva, els comunica i, sobretot, els exposa per a l'estudi, l'educació i la delecció". Estatuts de l'ICOM, article 3.
- ⁴ TOFFLER, Alvin: *La tercera ola*, Plaza & Janés Editores, Barcelona, 1980.
- ⁵ LORENZO, J. M.: "En algún lugar del corazón de la historia", a *Debates por una historia viva*, Universidad de Deusto, Bilbao 1990, pàg. 107.
- ⁶ "El museu més gran de Catalunya", campanya de promoció dels museus locals i comarcals que desenvolupen, des de fa uns tres anys, la Diputació i divuit museus i ajuntaments de la província de Barcelona.
- ⁷ DOGC núm. 1807, de l'11 d'octubre de 1993.
- ⁸ LORENZO 1990, op cit. pàg. 104.